

Arazaly şahyryň goşgulary

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Arazaly şahyryň goşgulary ARAZALY ŞAHYRYŇ GOŞGULARY

1938-nji ýylda Gulmaç oba Sowetine garaşly Çalsuw diýen obada birinji klasa okuwa bardym. Şol ýyllar NKWD-niň höküm sürýän ýyllarydy. Adam bolanynyň jany sal üstündedi. Aram-aram günäsiz bendeleriň elini arkasyna sarap, at öňüne salyp, Gazanjykdaky türmä basardylar. Soň ýalan töhmet ýüklenip, it ýenjen ýaly ýenjerdiler, nähak günäni boýun aldyryp bilseler-ä, Sibirden gözlerini açdyrardylar. Bolmasa-da köne kärizleriň daşyna egele edip, ajal okuny gaýgyrman sepelärdiler.

Şeýle hasratly ýyllarda-da ýaş ýetginjeklerdir garrylar Arazaly şahyryň goşgularyny ogryn-dogryn ýatdan aýdardylar. Onuň Küren dagynyň jülgelerindäki Kesearkaçdaky obalara giňden ýaýran şygyrlaryny häzir-bu güne çenli ýatdan aýdyp bilyän adamlar gyt däl. Şeýle adamlaryň biri-de Gazanjyk etrabynыň Gulmaç obasynda ýasaýan Şyhy Teke ogludyr. Şyhy aga Arazaly şahyr bilen köp ýyllar tirkeşen adam.

Golaýda onuň ýanyna baryp, ol şahyr barada gürrüň bermegini soradym. Ol ilki şahyryň gadyrdan, pälwan adam bolandygyny gürrüň berdi. «Arazaly şahyr çynar ýaly, gerdenleri kebezläp duran, gapak döşli, örän görmegeý adamdy. Egninde köplench, salyr gyrmazy donly, başynda belli buhary telpegi bolardy. Kimdir biri özüne ýa-da birine goşgy goşdurmak islese, duran ýerinde goşgy goşardy. Hat-sowady ýokdy. Yüzünüň ugruna aýdýan goşgularyny üç-dört gezek eşitsek besdir. Dessine ýat tutardyk. Dilden-dile, agyzdan-agza geçerdi. Hemme ýerde onuň goşgulary aýdylardy. O döwürdäki adamlaryň ýady sakyz ýalydy. Ind-ä, näme, düýnki iýen-içeniň-de ýada gelenok».

Il-günümىň söygüli şahyrynyň goşgularyny eşidesim gelip, gorjanyp oturşyma gürrüñini bölmeli boldum.

– Şyhy aga, maňa gürrüň-de gerek weli, esasan, Arazaly şahyryň goşgularyna muşdak. Ýadyňa düşenini sen aýtsaň, menem ýazyp alsam, il-güne gaýtaryp bersek, bendilikde wagşylaryň elisen

hata bolan, il söýgüsini gazanan şahyryň ruhy tirsegine galardy – diýdim.

Agyr kesele uçran ýaşuly tirsegine daýandy-da, setirme-setir ýazdyryp ugrady. Şyhy aganyň dilinden ýazan goşgymy ulus-ilime aýan edeýin.

GALDY

Gam çekermen garyp göwnüm galynça,
Meýdanda şat bolan günlerim galdy.
Sadylla men tä habarym alynça,
Buhar telpek, gyrmyz donlarym galdy.

Hoşlaşyp ugradym düýä münemde,
Kysmata kaýyl men dünýä inemde,
Haýry ýokdur her niçiksi ýanamda,
Kürenläp oturan illerim galdy.

Kamera basylar, dar bolýar jaýy,
Biz görmedik täze dogan gün-aýy,
Garyba zowal ýok, ýek görer baýy,
Bedew atym, ownuk mallarym galdy.

Ýanymyz çüýredi tamynda ýata,
Hal galmadı iki wagt pal ata,
Gyzylbaýyrdadır Gaýtarmış ata,
Mekanym, mesgenim, illerim galdy.

Şyhy aganyň ildeşlerimiziň söýgülü şahyry barasynda köpräk aýdasy, ýatlasy gelýärde. Sähelçe demini dürsedi. Gürrüni Arazaly şahyryň atasından başlady: «Tekedurdy Özbek ogly sowet häkimiyetiniň ilkinji ýyllarynda döwleti berkitmäge aktiw gatnaşypdy. Gazanjyk raýonynda dürli wezipelerde işledi. Ispolkomyň başlygy boldy. Şol döwürde Jüneýit han ýek görülýän adamlaryň biridi. Biziň ildeşlerimiz-ä ony aşa gowy görerdiler. Ylayta-da baýlar, näme sorasalar bererdiler. Weli kakaň (belli baý) owadan al sakar aty bardy. Ony toýa-tomaşa diňe özi münerdi. Jüneýit han iki sany alaşa iberip: «Weli baý aty maňa bersin» diýip sargyt edende, şol aty berip goýberdi.

O wagtlar bedewleri adamlar öz başyna deñärdiler. Şol döwürde Jüneýit han Eýrana geçjek maksady bilen, Ortaguýuda goş basyp ýatypdyr. Alamat gurakçylyk boldy. Mallar açlykdan gyrlip başlanda, bütin Kesearkaçda ýasaýanlar üýşüp-üýşüp arza ýazdylar. «Guma malymyzy çykarmaga çekinýärис. Jüneýit han bilen ýaraşyk baglaşysa gowy boljak» diýip arzalarda görkezildi. 1927-nji ýylyň güýzü de Gaýgysyz Atabaýew üç adamdan ybarat komissiýa düzüp, Jüneýit hana maslahat iberdi. Olar: «Ýomut iliniň belli ulama ahuny – Arazguly ahunyň oglы, Türkmenistanyň saglygy saklaýış ministriniň orunbasary Baýramjan Ahunow, Türkmenistan Ýokary Sowetiniň işgäri Molla Püri Abamow, Gazanjyk raýispolkomynyň başlygy Tekedurdy Özbekowdy (Türkmenistanyň Döwlet arhiwindäki materiallarda bar -T.Ü.)

Jüneýit han diňe Tekedurdy agany kabul edip: «Egee men ýaraşyk etsem, döwlet maňa ýer bölüp berip, şol ýerde ýaşamaga mümkünçilik döredermi?» diýen meseläni goýupdyr. Şonda Tekedurdy aga: «Men ony wada berip biljek däl» diýipdir. Jüneýit han ondan razy bolup: «Sen ýalan wadalar bermediň, saňa göwnüm bitdi» diýipdir. Jüneýit han ýaraşyk wada bermän, ony yzyna ugradypdyr. Tekedurdy aga özünüň gepleşigini bolşy-bolşy ýaly aýdypdyr. Şonda käbir adamlar oña bigüman bolup: «Han Jüneýit bilen ýaraşyk barada geleşmändir; ters gürrüň geçiripdir» diýip, töhmet ýükläpdirlər. Tussag edipdirler. Şondan soň Tekedurdy agadan derek bolmady. Ony «halk duşmany» diýip atypdyrlar diýen gürrüň-de döredi.

1931-nji ýylda Arazaly şahyry: «Basmaçylyga gatnaşan, halk duşmanynyň oglы» diýip, Gazanjyk raýonynyň Öýleguşluk diýen obasynda jemu ýigrimi bir adam edip tutdular. Gazanjyga ugratdylar. Arazaly şahyryň elini arkasyna dañyp, aýagyny erkegiň biline sarap, alyp gitdiler. Zenanlaryňdyr oglan-uşaklaryň agy sesinden durar ýaly bolmady. Muny şahyryň:

*Hoşlaşyp ugradym düýä münemde,
Kysmata kaýyl men dünýä inemde,
Haýry ýokdur her niçiksi ýanamda,
Küreňläp oturan illerim galdy –*

diýen setirleri-de tassyklaýar.

Şyhy aga ýoňsuz wagt maňlaýyna goluny goýup gyşardy. Onuň juwan ýyllarda tirkeşen höwrüni içinden ýatlaýandygy mese-mälim duýulýardy. Ýene tirsegine daýandym

– Arazaly şahyr bilen obadaşlary Şyhmämmedi, Babagulyny, Gurtgeldini, Ýegengeldini, Annagurbany (Atowy), Annagylyjy, Annagylyjyň ogly Oraznepesi tutup alyp gitdiler.

1932-nji ýylyň gurban aýydy. Dädem (Teke gyzyl-belli pälwan) bilen Arazaly şahyr Aşgabadyň türmesinde saklanýar diýip habar geldi. Özbek kaka (Tekedurdynyň dädesiniň ady dakylan) bilen Aşgabatdaky şol türmä bardyk. Hudaý tarapyn, penjireleriniň eteginde olary gözläp aýlanyşyp ýörkäk: «Atam, Şyhy!» diýen ses eşidildi. Birden bir galyň depder patlap ýanymza düşdi. Derrew gizledik.

Arazaly pahyr şol depderi daýysy Gurban molla Garajabaý ogluna gowşurmagy, ony köpeldip il-güne ýetirmegi sargady. Özbek kaka ikimiz şol türmäniň töwereginden aýrylyp bilemzokdyk. Hiç bolmasa garalaryny görüp, göz bilen hoşlaşsak-da, razydyk. Şol ýerde ýatdyk.

Ertesi dädemi, Arazaly şahyry ýedi adam edip, daşy baş sany konwoýly türmeden çykardylar. Gollaryny arkalaryna geçiripdirler. İki elleriniň başam barmaklaryny sim bilen mäkäm burup, atagzy bilen towlapdyrlar.

Şondan soň bulardan-da derek bolmady. Öz garajanyma şony görüp atamdan tamamy üzdüm. Sebäbi o döwürde atylýanlar az däldi.

Dogrudanam, Gurban molla Arazaly şahyryň goşgularyny üýşmeleňlerde okap beripdir. Birnäçe sowatly adamlar ondan geçirip-de alypdyrlar. Muny segsen ýasa ser uran, baýy mugallym, uruş we zähmet weterany, gazanjykly Dikje Gaýyp ogly häzirki günlerde köp ýerlerde açyk, arkaýyn gürrüň berýär. Şahyryň ýegre tanalýan deň-duşy Abdylla Weli ogly (merhum) şahyryň goşgularyny geçirip alan, ile ýaýradan adam.

Soňra Arazaly şahyryň şygyrlary hökümet tarapyndan indelip başlanýar. Goşgularyny bilyänlere türme garaşýardy. Gyzlarbadyň ilersindäki Düýeji dagynyň Çalsuw diýen obasynda Arazaly şahyryň goşgusynda atlandyrylyan Marym (hak ady Bagy) bilen goňşy bolup ýaşadyk. Ilki-ilkiler ol Arazaly şahyryň

goşgularyny okap bererdi, soñ bes etdi. Arazaly şahyryň şygyrlary ýere gömülüpdır. Tussag edilmezinden öñ, köp goşgularynyň bardygyny, halkyň arasynda giňden ýaýrandygyny bilyän adam köp. Eger Arazaly şahyryň goşgularyny ýygnap ile ýaýratsak, döwletli iş etdigimiz bolar.

Bu gadymy türkmen topragynyň goýnunda men diýen zehinli kişileriň telimsiniň ýaşap geçendigini bilýärис. Dana Magtymgulynyň: «Köp ýigitler gelip-geçdi jahandan, niýetine görä ykbal bolmady» diýsi ýaly, olaryň aglabasy öz döwründe ykbalyň ajy şarpygyny dadypyrlar. Şeýle şahyrlar günbatar türkmenlerde-de kemlik edenok. Olardan Döwletmämmet Balgyzylyň, Baýram şahyryň, Aşyk Çaňlynyň, Taýly şahyryň, Baýly şahyryň mirasy öwrenildi. Mirasy öwrenilmedik şahyrlarda azlyk etjek däl. Olardan Arazaly, Mugta, Aman şahyry hem-de «Eneş», «Bagty han», «Keýki han» ýaly goşgulary aýdyma öwrülip, häli-şindi ýaňlanyp duran Gurban şahyry agzamak bolar.

Biziň gürrüňimiz Arazaly Tekedurdy ogly hakynda. Arazaly şahyr juwan ýyllarynda Aşgabadyň türmesinde 6 aý saklanýar. Soñ olar ýedi adam bolup, ganhorlaryň ellerinden pida bolýarlar. Onuň jesediniň nirede galandygy bu güne çenli näbelli bolup galýar. Arazaly şahyr şonda bary-ýogy 25 ýaşyň töwereginde bolmaly. Onuň ýalñyz-ýeke gyzy yzynda galýar. Arazaly şahyry gören gojalar hazırl-de, şükür Hudaýa, aramyzda ýaşap ýörler. Olaryň gürrüň bermegine görä, Arazaly şahyr Küren dagynyň jülgelerinde, dag içiniň çeşmeli, guýuly ýerlerinde, Arkaçda, Magtymguly Pyragynyň yzy galan Gyzylbaýyrda ýaşapdyr. Şu ýerlerde toý-tomaşa bolsa Arazaly şahyrsız geçmändir. Şahyr uzyn boýly, syrdam, ak ýüzli, gelşikli kişi bolupdyr. Onuň owadan, ýyndam gyr aty toý dabaralarynda geçirilýän çapglyarda öñüne at geçirmändir. Goşgularyny öz ukyby, talanty boýunça heňe sylyp, aýdym edip aýdypdyr. Oňa käte bagşy-da diýer ekenler. Halaýyklar şahyryň goşgusyna gzyklanyp, ürç edip ýat tutupdyrlar. Zehinli adamlar il arasynda gaýtalap-gaýtalap aýdypdyrlar.

Arazaly şahyryň zyndana düşmezinden öñki ýyllardaky şygyrlarynyň adyny bilseler-de, ýek-ýarym setirini aýdyp

berseler-de, hazır birki bendini bilyänlere gabat gelmek kyn. Onuň «Han Taganbibi», «Ýel biläni», «Gyzylbaýyr» ýaly goşgularynyň bardygyna güwä geçýärler. Goşgynyň döreýşiniň-de sebäplerini ýatlaýarlar. Mysal üçin, baýyň gyzy Taganbibi başdaşyndan ir galýar. Olaryň obasyna Arazaly şahyr barýar. Yaş gelin şahyra ýüzlenip: «Şahyr duran ýeriňde maňa goşgy goşsaň, bir halykly, howutly erkek bereýin» diýyär. Şahyr gelniň islegini ýerine ýetirip, «Han Taganbibi» diýen namasyny bagış edýär.

Ýazgy galmansoň, hakdan içen şahyryň goşgularý ýiteňkirläp barypdyr. Şahyryň okan ýeri ýok. Aşgabadyň türmesinde goşan goşgularý kimdir biriniň eli bilen ýazylan galyň depderinde il-gönüne aralaşýar. Giňden ýaýraýar. Goşgyny bilyänler 1937-1938-nji ýyllarda yzarlanýarlar. Käbiri howpdan gorkup ýyrtýar. Käbiri ýere gömýär. Arazaly şahyryň gamly goşgularynyň birnäçesi unudylyşypdyr.

Arazaly şahyryň goşgularý meni öñräkden bäri bendi edip gelýär. Yaş bir çene ýetensoň, göwün diýen zatlaryny edip bolanok. Şeýle-de bolsa, çandanlar ötüp-geçen belli-belli şahslar baradasyndaky lezzetli gürrüňleri diňlemek, ýazga geçirirmek maksady bilen alys-ýakyndaky obalara, etraplara gidäýmäm bar. Nirä barsamam, Arazaly ýaly Hakdan içen şahyrlaryň edebi mirasyna dahilly goşgularý, bentkeri, setirleri eşiderin diýip ince tama edýärin. Türkmen ýone ýere: «Dama-dama köl bolar» diýmändir ahyry!

Golaýda maňa Arazaly şahyryň käbir goşgularyny ýazga geçirirmek miýesser etdi. Klassyky formada ýazyla bu goşgularda şahyryň ýaşan döwrüniň keşbiniň ussatlyk bilen görkezilýändigine göz ýetirmek bolýar.

Sag-aman ýaşap ýörsem, gözlegi dowam etdirmekçi. Gojalan ýaşulularylý salgy bermegine görä, gum içlerinde, Okda, Çerkezlide, Gyzylbaýyrdı, Eýranda Arazaly şahyryň goşgularyny bilyänler bolmalg. Şol ýerlere aylansaň, maksadyňa ýetersiň diýyärler. «Umytly guş Käbä ýeter» diýipdirler.

Tatar ÜÝŞMEKOW. Edebi makalalar